SIR Publishers
CENTER FOR INTERNATIONAL SCIENTIFIC PUBLICATIONS
JOURNAL OF NURSING AND WOMEN'S HEALTH
ISSN(Online): 2984-8083
Volume-9, Issue-01, Published |16-01-2026|

PROKSIMAL VA DISTAL NAYCHALARNING GISTOLOGIK FARQLARI VA ULARNING FIZIOLOGIK AHAMIYATI

O‘roquv Salim Urol ug‘li
Student of the Faculty of Medicine
Termez University of Economics and Service
Salimboyoroquv@gmail.com
Kenjayev Yodgor
Department of Medical Fundamental Sciences,
Termez University of Economics and Service, Termez, Uzbekistan
yodgor_kenjayev@tues.uz
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-1436-3120

ANNOTATSIYA

Nefron naychalari buyrakning filtrlashdan keyingi “qayta ishlash” bosqichini tashkil etib, organizmning suv-tuz muvozanati, kislota-asos holati, glyukoza va aminokislotalar homeostazi, hamda toksik metabolitlarni chiqarishida markaziy o‘rin tutadi. Bu jarayonning asosiy “ishchi maydoni” proksimal va distal naychalar bo‘lib, ular histologik tuzilishi, hujayra energiya ta’minoti, membrana transport tizimlari va interstitsiy bilan o‘zaro munosabatlari bilan keskin farqlanadi. Proksimal naycha filtratning eng katta qismini (ionlar, suv, oziqa moddalari) massiv qayta so‘rilishini ta’minlaydigan yuqori metabolik faollikdagi segment bo‘lsa, distal naycha va unga tutash bo‘g‘inlar “nozik sozlash” (fine tuning) orqali natriy-xlor almashinuvi, kaltsiy-magniy reabsorbsiya va gormonlarga javob reaksiyalarini (aldosteron, paratgormon, vazopressin) muvofiqlashtiradi. Mazkur maqolada proksimal va distal naychalarning yorug‘lik mikroskopiyasi va ultrastruktura darajasidagi belgilariga tayangan holda (brush border, bazolateral infolding, mitoxondriya zichligi, hujayralararo kontaktlar, lumen ko‘rinishi) ularning funksional “ma’nosi” izohlanadi. Shuningdek, tubulointerstitsial shikastlanishlar (xususan, o‘tkir piyelonefrit) sharoitida naychalar morfologiyasi va fiziologiyasi o‘zgarishlari klinik-laborator ko‘rsatkichlarga (leukotsituriya, silindruriya, konsentratsiya buzilishi) qanday bog‘lanishi muhokama qilinadi. Natijada proksimal segmentning “yuqori yuklama–yuqori xavf” modeli, distal segmentning esa “gormonal boshqaruv–elektrolit nozik nazorati” modeli ilmiy asosda talqin qilinadi. [1–6]

Kalit so‘zlar: nefron, proksimal naycha, distal naycha, brush border, makula densa, Na+/K+-ATPaza, SGLT2, NCC, TRPV5, tight junction, tubulointerstitsial shikastlanish.

ГИСТОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ ПРОКСИМАЛЬНЫХ И ДИСТАЛЬНЫХ КАНАЛЬЦЕВ И ИХ ФИЗИОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

O‘рокув Салим Урол угли
Студент медицинского факультета
Термезский университет экономики и сервиса
Salimboyoroquv@gmail.com
Кенжаев Ёдгор
Кафедра фундаментальных медицинских наук,
Термезский университет экономики и сервиса, Термез, Узбекистан
Yodgor_kenjayev@tues.uz
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-1436-3120

АННОТАЦИЯ

Канальцы нефрона представляют собой этап «послефильтрационной переработки» в почке и играют ключевую роль в поддержании водно-солевого баланса, кислотно-основного состояния, гомеостаза глюкозы и аминокислот, а также в выведении токсических метаболитов

из организма. Основной «рабочей зоной» этого процесса являются проксимальные и дистальные канальцы, которые существенно различаются по гистологическому строению, энергетическому обеспечению клеток, мембранным транспортным системам и взаимодействию с интерстицием.

Проксимальный каналец представляет собой сегмент с высокой метаболической активностью, обеспечивающий массивную реабсорбцию основной части фильтрата (ионов, воды, питательных веществ), тогда как дистальный каналец и прилегающие к нему отделы осуществляют «тонкую настройку» (fine tuning) натрий-хлорного обмена, реабсорбции кальция и магния, а также гормонально-зависимые реакции на альдостерон, паратгормон и вазопрессин.

В данной статье на основе данных световой микроскопии и ультраструктурных характеристик (щеточная каемка, базолатеральные инвагинации, плотность митохондрий, межклеточные контакты, особенности просвета) раскрывается функциональное значение проксимальных и дистальных канальцев. Кроме того, обсуждается связь морфологических и физиологических изменений канальцев при тубулоинтерстициальных повреждениях (в частности, при остром пиелонефрите) с клинико-лабораторными показателями, такими как лейкоцитурия, цилиндрурия и нарушение концентрационной функции почек.

В результате проксимальный сегмент интерпретируется в рамках модели «высокая нагрузка – высокий риск», тогда как дистальный сегмент — как модель «гормональной регуляции и тонкого электролитного контроля». [1–6]

Ключевые слова: нефрон, проксимальный каналец, дистальный каналец, щеточная каемка, макула денса, Na^+/K^+-АТФаза, SGLT2, NCC, TRPV5, плотные контакты, тубулоинтерстициальное повреждение.

HISTOLOGICAL DIFFERENCES BETWEEN PROXIMAL AND DISTAL TUBULES AND THEIR PHYSIOLOGICAL SIGNIFICANCE

O‘roquv Salim Urol ug‘li
Student of the Faculty of Medicine
Termez University of Economics and Service
Salimboyoroquv@gmail.com
Kenjayev Yodgor
Department of Medical Fundamental Sciences,
Termez University of Economics and Service, Termez, Uzbekistan
Yodgor_kenjayev@tues.uz
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-1436-3120

ABSTRACT

Nephron tubules constitute the post-filtration “processing” stage of the kidney and play a central role in maintaining water–electrolyte balance, acid–base homeostasis, glucose and amino acid regulation, as well as in the excretion of toxic metabolites. The principal “functional sites” of this process are the proximal and distal tubules, which differ markedly in their histological architecture, cellular energy supply, membrane transport systems, and interactions with the interstitium.

The proximal tubule is a highly metabolically active segment responsible for the massive reabsorption of the majority of the filtrate, including ions, water, and nutrients. In contrast, the distal tubule and its associated segments are involved in “fine tuning” mechanisms, coordinating sodium–chloride exchange, calcium and magnesium reabsorption, and hormone-dependent responses to aldosterone, parathyroid hormone, and vasopressin.

This article elucidates the functional significance of proximal and distal tubules based on light microscopic and ultrastructural features such as the brush border, basolateral infoldings, mitochondrial density, intercellular junctions, and luminal morphology. Furthermore, the study discusses how morphological and physiological alterations of the tubules under tubulointerstitial injury conditions, particularly acute pyelonephritis, correlate with clinical and laboratory findings, including leukocyturia, cylindruria, and impaired concentrating ability of the kidneys.

As a result, the proximal segment is interpreted through the “high load–high risk” model, whereas the distal segment is characterized by the “hormonal regulation–fine electrolyte control” model, providing a scientifically grounded conceptual framework. [1–6]

Keywords: nephron, proximal tubule, distal tubule, brush border, macula densa, Na^+/K^+-ATPase, SGLT2, NCC, TRPV5, tight junctions, tubulointerstitial injury.

KIRISH

Buyrakning asosiy vazifasi faqat glomerulyar filtrlash bilangina cheklanmaydi: filtrlangan suyuqlik (birlamchi siydik) tarkibi tubulalar bo‘ylab qayta so‘rilish (reabsorbsiya) va sekretsiya orqali “fiziologik ehtiyojga mos” yakuniy siydikka aylantiriladi. Shu nuqtada proksimal va distal naychalar bir-birini to‘ldiruvchi ikki strategiyani namoyon qiladi. Proksimal naycha “ko‘p miqdor–tezlik” tamoyili asosida ishlaydi: u filtratning katta qismini qayta so‘rib oladi, energiya sarfi yuqori, transport tizimlari ko‘p va diversifikatsiyalashgan. Distal naycha esa “aniqlik–boshqaruv” tamoyili asosida ishlaydi: nisbatan kamroq hajmni qayta ishlasa-da, aynan shu segmentda natriy-xlor, kaliy, vodorod ioni, kaltsiy kabi muhim ionlar darajasi nozik sozlanadi va gormonlar ta’siriga eng sezgir mexanizmlar ishga tushadi. [2–4]

Gistologik jihatdan naychalar epiteliyining tuzilishi ularning fiziologik funksiyasini “ko‘rsatib turadi”. Klassik morfofunksional yondashuvga ko‘ra, proksimal naycha hujayralari yuzasi keskin kattalashtirilgan (ko‘p mikrovillya), bazolateral membrana chuqur buklamalangan, mitoxondriya juda ko‘p; ya’ni massiv faol transport uchun zarur “morfologik infratuzilma” mavjud. Distal naychada esa brush border deyarli yo‘q, hujayralar nisbatan kichik, lumen “toza” ko‘rinadi, hujayralararo kontaktlar (tight junction) ko‘proq “qattiq” bo‘lib, selektiv o‘tkazuvchanlikni ta’minlaydi; bu esa nazoratli elektrolit transporti va siydikni “suyultirish” (diluting segment) funksiyasiga mos keladi. [1–3]

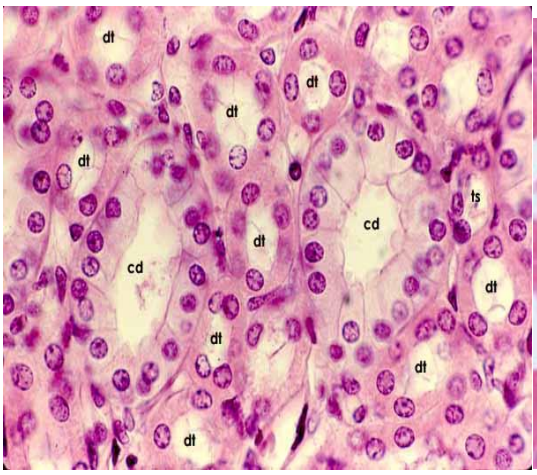
Mazkur mavzu nafaqat normal fiziologiyani tushunishda, balki klinik patologiyalarni izohlashda ham muhim. Masalan, o‘tkir piyelonefrit tubulointerstitsial yallig‘lanish sifatida ko‘proq naychalar va interstitsiyga “zarba beradi”, natijada kontsentratsiya-qayta so‘rilish jarayonlari izdan chiqadi, siydikda leykotsitlar, leykotsitar silindrlar paydo bo‘lishi, poliuriya yoki nisbiy konsentratsiya pasayishi kuzatilishi mumkin. Shu sababli proksimal va distal naychalarning normal gistologiyasini puxta bilish kasallik patogenezini, laborator tahlillarni va davolash mantiqini ilmiy asosda izohlashga yordam beradi. [5–7]

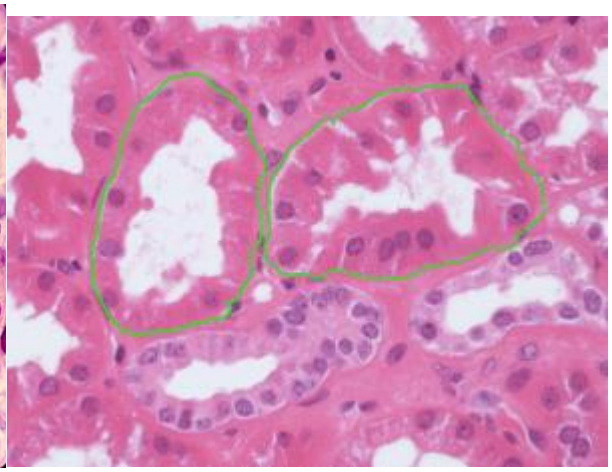
Ushbu maqolaning maqsadi: (1) proksimal va distal naychalarning yorug‘lik mikroskopiyasi darajasidagi ajratuvchi belgilarini tizimli bayon qilish; (2) ultrastruktura va membrana transport mexanizmlarini histologik topilmalar bilan bog‘lash; (3) farqlarning fiziologik ahamiyatini “segmental funksional model” asosida tushuntirish; (4) tubulointerstitsial shikastlanishlar kontekstida (piyelonefrit misolida) ushbu farqlarning klinik talqinini berish. [1–6]

METODOLOGIYA

Ish integrativ adabiyotlar sharhi va morfofunksional tahlil tamoyiliga asoslandi. Asosiy manbalar sifatida buyrak histologiyasi bo‘yicha fundamental darsliklar buyrak fiziologiyasi va transport tizimlari bo‘yicha monografiyalar hamda nefrologiya klinik asoslari tanlandi. [1–4]

SIR Publishers
CENTER FOR INTERNATIONAL SCIENTIFIC PUBLICATIONS
JOURNAL OF NURSING AND WOMEN'S HEALTH
ISSN(Online): 2984-8083
Volume-9, Issue-01, Published |16-01-2026|

Ma’lumotlar “segment–belgi–funksiya” matritsasi bo‘yicha ajratildi: proksimal naycha uchun apikal mikrovillyalar (brush border), endotsitoz apparati, mitoxondriya zichligi, bazolateral infolding; distal naycha uchun brush borderning yo‘qligi, lumen ko‘rinishi, makula densa bilan bog‘liqlik, ion transporti va gormonal sezgirlik belgilariga e’tibor qaratildi. Har bir histologik belgi uchun u bilan bog‘liq fiziologik mexanizm (masalan, brush border → yuzani kattalashtirish → massiv reabsorbsiya; tight junction “qattiqligi” → paratsellyulyar oqim cheklanishi → selektiv transport) konseptual ravishda izohlandi. [1–4]Yorug‘lik mikroskopiyasi darajasidagi tavsiflar H&E va PAS bo‘yoqlari bilan odatda ko‘riladigan ko‘rinishlarga moslashtirildi. PAS bo‘yog‘ida proksimal naycha brush borderi kuchli bo‘yalishi, distal naychada esa apikal chiziqlanishning sustligi diagnostik ajratuvchi mezon sifatida keltirildi. Muhokama qismida patofiziologik misollar (tubulointerstitsial yallig‘lanish, ishemiya, nefrotoksiklik) orqali morfofunksional bog‘liqliklar mustahkamlandi. [1,5–7]

NATIJALAR

Proksimal va distal naychalarning gistologik farqlari bir necha “ko‘rinadigan” va “ultrastruktura” darajasidagi belgilar majmuasi bilan ifodalanadi.

1. Yorug‘lik mikroskopiyasida (H&E, PAS) farqlanish. Proksimal naycha (PCT) odatda korteksda glomerulga yaqin ko‘rinadi va lumen torroq, notekis, “xiralashgan/fuzzy” ko‘rinishga ega bo‘ladi. Buning sababi apikal yuzada juda rivojlangan brush border (mikrovillyalar) mavjudligidir. Hujayralar balandroq kubsimon (ba’zan past silindrsimon), sitoplazma eozinofil va donador ko‘rinadi; yadro ko‘pincha hujayraning o‘rta qismiga yaqin joylashadi. PAS bo‘yoqda brush border va bazal membrana elementlari kuchli bo‘yaladi, shuning uchun PCT ko‘pincha “qalin apikal chiziqli” ko‘rinishga ega. [1–3]

Distal naycha (DCT) esa lumen nisbatan kengroq va “toza/clear” ko‘rinadi; brush border deyarli yo‘qligi sababli lumen chegaralari aniq ko‘rinadi. Hujayralar pastroq kubsimon, sitoplazma nisbatan kam eozinofil (ochroq), hujayra chegaralari ko‘proq ajraladi, yadrolar soni kesimda ko‘proq ko‘rinib turadi (chunki hujayralar kichikroq va lumen kengroq bo‘lgani uchun kesim tekisligida yadro “ko‘proq” uchraydi). PAS bo‘yoqda apikal chiziqlanish sust, shuning uchun DCT PCTga nisbatan “silliq” ko‘rinadi. [1–3]

2. Ultrastruktura va organoidlar farqi. Proksimal naycha hujayralarida mikrovillyalar ostida rivojlangan terminal to‘r (aktin skeleti), ko‘p sonli endotsitoz pufakchalari va lizosomalar uchraydi. Bu, ayniqsa, filtrlangan past molekulali oqsillarni qayta so‘rib olish (megalin–kubulin tizimi orqali) uchun zarur. Bazolateral membrana chuqur buklamalangan bo‘lib, uning oralig‘ida mitoxondriyalar “qat-qat” joylashadi; bu Na+/K+-ATPaza orqali faol transportni energiya bilan ta’minlaydi. Shu sababli PCT “energiya sarfi eng yuqori” segmentlardan biridir. [2–4]

Distal naychada mikrovillyalar rivojlanmagan, endotsitoz apparati proksimalga nisbatan kamroq, mitoxondriya mavjud bo‘lsa-da, PCTdagi darajada “zich” emas. Bazolateral buklamalar ham bor, ammo proksimaldagi kabi massiv emas. Bu segmentda transport ko‘proq “selektiv va nazoratli” yo‘l bilan boradi: masalan, NaCl reabsorbsiya NCC kotransporteri orqali, kaltsiy reabsorbsiya TRPV5 kanali va basolateral tashuvchilar orqali boshqariladi. [2–4]

3. Hujayralararo kontaktlar va o‘tkazuvchanlik. Proksimal naycha epiteliyi “nisbatan o‘tkazuvchan” (leaky) bo‘lib, tight junctionlar paratsellyulyar yo‘l orqali suv va ayrim ionlarning o‘tishiga imkon beradi. Bu massiv reabsorbsiya strategiyasiga mos keladi: nafaqat transsellyulyar tashuvchilar, balki paratsellyulyar oqim ham sezilarli ulush beradi. Distal naychada esa tight junctionlar ko‘proq “qattiq” bo‘lib, paratsellyulyar o‘tish cheklangan; natijada ionlar transporti ko‘proq transsellyulyar va gormonal nazoratga bo‘ysunadi. [2–4]

4. Segmentga xos maxsus tuzilma: makula densa. Distal naycha boshlanishi (qalin ko‘tariluvchi qismdan keyingi bo‘g‘in) glomerul tomir qutbi yaqinida makula densa hujayralari bilan anatomik bog‘lanadi. Makula densa epiteliyi odatdagi distal epiteliydan zichroq joylashgan, yadro “tiqilinch” ko‘rinadi. Bu tuzilma juxtaglomerulyar apparatning bir qismi bo‘lib, tubuloglomerulyar feedback va renin sekretsiyasi orqali GFR va arterial bosimni nazorat qilishga xizmat qiladi. Bu proksimal naychada uchramaydigan, distal segmentga xos muhim morfofunksional “belgi”dir. [2–4]Quyidagi qisqa taqqoslash natijalarni jamlaydi (amaliy mikroskopiya uchun):Proksimal naycha (PCT): lumen tor/fuzzy; brush border bor (PAS+ kuchli); sitoplazma eozinofil/donador; mitoxondriya juda ko‘p; bazolateral infolding kuchli; endotsitoz/lizosoma rivojlangan; epiteliy “leaky”. Distal naycha (DCT): lumen keng/clear; brush border yo‘q (PAS sust); sitoplazma ochroq; mitoxondriya o‘rtacha; bazolateral infolding o‘rtacha; makula densa bilan bog‘lanish; epiteliy “tighter”.

MUHOKAMA

Gistologik farqlar bevosita fiziologik vazifalar bilan “kodlangan”. Proksimal naychaning brush borderi apikal yuzani keskin kattalashtiradi; bu esa filtrat tarkibidagi moddalarning katta qismini qayta so‘rib olish uchun zarur. Klassik fiziologik modelda proksimal naycha filtrlangan natriyning taxminan 60–70% ini, suvning katta qismini, glyukozaning deyarli barchasini, aminokislotalarning deyarli barchasini qayta so‘rib oladi; bikarbonat reabsorbsiya ham asosan shu segmentda boshlanadi. Bu “massiv reabsorbsiya” uchun kuchli Na+/K+-ATPaza bazolateral membranada doimiy ishlaydi; natijada mitoxondriya ko‘pligi va bazolateral buklamalarning rivojlanishi histologik jihatdan mantiqan tushuntiriladi. [3–4]

Proksimal segmentning “donador eozinofilligi” ham tasodifiy emas: mitoxondriya ko‘pligi va oqsil sintezi/transport apparati (tashuvchilar, fermentlar) zichligi sitoplazmaning bo‘yalish xususiyatlarini belgilaydi. Endotsitoz pufakchalari va lizosomalar esa filtrlangan past molekulali oqsillarni qayta ushlash mexanizmi uchun zarur; shu bois proksimal naycha oqsiluriyaga oid patofiziologik jarayonlarda (tubulyar proteinuriya, Fanconi sindromi kabi) markaziy o‘rin egallaydi. [2–4].Distal naycha esa “diluting segment” sifatida filtratni suyultirishda muhim: u NaCl ni qayta so‘rib, lekin suvga nisbatan o‘tkazuvchanligi past bo‘lgan bo‘g‘inlardan iborat (ayniqsa distalning dastlabki qismi). Shu yo‘l bilan organizm osmolyalitet va suv balansini “gormonlar orqali” keyingi bo‘g‘inlarda (kollektor tizim) moslashtiradi. Distal naychaning tight junctionlari “qattiqroq” bo‘lgani ionlarning nazoratli transsellyulyar o‘tishini kuchaytiradi: masalan, natriy NCC kotransporteri orqali, kaltsiy TRPV5 orqali, basolateral Na+/Ca almashinuvi va Ca-ATPaza orqali tartiblanadi. Bu jarayonlar paratgormon va boshqa signal tizimlariga sezgir bo‘lib, distalda gormonal “fine tuning” kuchli ekanini ko‘rsatadi. [3–4]

Makula densa fenomeni distal segmentning yana bir fiziologik “yuklamasi” borligini ko‘rsatadi: u nafaqat siydik tarkibini, balki glomerulyar filtratsiya tezligini ham boshqarishda ishtirok

etadi. Distal naychadagi NaCl oqimi (tubulyar oqim) haqida makula densa orqali olingan signal afferent arteriola tonusini va renin-angiotenzin-aldosteron tizimini modulyatsiya qiladi. Buning klinik ahamiyati shundaki, distal segmentdagi transport o‘zgarishlari (masalan, diuretiklar ta’siri) nafaqat diurez, balki renal gemodinamika va bosim nazoratiga ham ta’sir ko‘rsatishi mumkin. [3–4]

Tubulointerstitsial shikastlanishlar kontekstida farqlar yanada ahamiyatli bo‘ladi. O‘tkir piyelonefritda yallig‘lanish ko‘proq interstitsiy va tubulalarga ta’sir qiladi, shu sababli tubula epiteliyining shikastlanishi siydikda leykotsitlar va leykotsitar silindrlar paydo bo‘lishiga, shuningdek kontsentratsiya funksiyasining pasayishiga olib kelishi mumkin. Proksimal naychaning yuqori metabolik faolligi uni ishemiya va ayrim nefrotoksik ta’sirlarga sezgir qiladi; distal segment esa elektrolitlar nozik nazoratida ishtirok etgani sababli distaldagi disfunksiya natriy yo‘qotilishi yoki kaltsiy reabsorbsiya buzilishi kabi klinik oqibatlar bilan namoyon bo‘lishi mumkin. Demak, histologik farqlar kasallik patogenezini “qaysi segment ko‘proq zararlanadi va qanday klinik belgilar paydo bo‘ladi?” savoliga ilmiy asos beradi. [5–7]

Shu bilan birga, proksimal va distal naychalar bir-biriga qarama-qarshi emas, balki ketma-ket ishlaydigan “konveyer”ning turli bo‘g‘inlari hisoblanadi. Proksimal naycha filtratning “asosiy qayta tiklanishi”ni ta’minlaydi; distal naycha esa qolgan fraksiyani gormonal signallar, dietadagi tuz miqdori, kislota-asos holati, kaltsiy balansiga mos tarzda “yakuniy sozlaydi”. Bu ketma-ketlikda har bir segmentning histologik qurilishi o‘z vazifasining to‘g‘ridan-to‘g‘ri morfologik ifodasidir. [2–4]

XULOSA

Proksimal va distal naychalarning gistologik farqlari (brush borderning mavjudligi/yo‘qligi, lumen ko‘rinishi, sitoplazma bo‘yalishi, mitoxondriya va bazolateral infolding darajasi, tight junction xususiyatlari, makula densaning mavjudligi) ularning fiziologik vazifalarini aniq aks ettiradi. Proksimal naycha “massiv reabsorbsiya” uchun moslashgan: yuzasi keng, energiya sarfi yuqori, endotsitoz apparati rivojlangan va paratsellyulyar o‘tkazuvchanlik nisbatan katta. Distal naycha “fine tuning” segmenti sifatida selektiv ion transporti va gormonal boshqaruvga mos: lumen toza, brush border deyarli yo‘q, epiteliy ko‘proq “tight”, makula densa orqali renal gemodinamika nazorati bilan bog‘langan. Tubulointerstitsial shikastlanishlarda (o‘tkir piyelonefrit misolida) naychalarning segmental xususiyatlarini bilish klinik belgilar va laborator topilmalarni patofiziologik asosda sharhlash imkonini beradi. [1–7]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To’xtaev Q. R. **Gistologiya, sitologiya, embriologiya**: darslik. – Toshkent: Hilol Media, 2022. – 528 bet.
2. Oripov F. S., Boykuziyev X. X. **Gistologiya asoslari**: darslik. – Samarqand: “FAN BULOG’I”, 2023. – 228 bet.
3. Zufarov K. A. **Gistologiya**: darslik. – Toshkent: “Toshkent” nashriyoti, 2005. – 425 b.
4. Ahmedov N., Sodiqova Z. **Normal anatomiya va fiziologiya**. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” DIlmN, 2008.
5. Nuritdinov E. **Odam fiziologiyasi**: darslik. – Toshkent: “Aloqachi”, 2005. – 508 bet.
6. Alyaviya O. T., Qodirov Sh. Q., Qodirov A. N. va boshq. **Normal fiziologiya**: darslik. – Toshkent: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti”, 2007.
7. Safarova D. D. **Umumiy fiziologiya**: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018.
8. Abdumajidov A. R., Islomov Sh. I. **Bolalar va o‘smirlar fiziologiyasi va gigiyenasi**. – Toshkent: Abu Ali ibn Sino nomidagi nashr, 1999.
9. Sodiqov Q. S., To‘xtayev A. X., Shamsiyev A. M. **O‘quvchilar fiziologiyasi va gigiyenasi**. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1992.

10. Aripova Z. Sh., Shaxmurova G. A. **Odam anatomiyasi va fiziologiyasi**. – Toshkent, 2013.
11. Axmatov A. **Nefrologiya**: o‘quv qo‘llanma. – Samarqand: Samarqand davlat chet tillar instituti, 2024. – 197 bet.
12. Agababyan B. N., Ziyadullayev Sh. X., Ismailov B. B., Jabbarova N. N. **Surunkali buyrak kasalliklari**: o‘quv qo‘llanma. – Samarqand, 2023.
13. Akilov F. A., Begaliyev U. E., Muxtorov Sh. T., Mirxamidov J. X. **Urologiya**: darslik. – Toshkent, 2019.
14. Turaeva N. O. **Bolalarda o‘tkir pielonefrit**: o‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Samarqand, 2023. – 38 bet.
15. **Surunkali pielonefrit nozologiyasi bo‘yicha milliy klinik bayonnoma**. – Toshkent, 2024.
16. Normaxmatov B. B. **O‘tkir piyelonefrit: zamonaviy bosqichda kasallikning epidemiologiyasi** [elektron resurs]. – “Zamonaviy tibbiyot jurnali”, 25.12.2025.
17. Arslonov L. Y., Nazarov T. A., Bobomurodov A. A. **Ichki kasalliklar**. – Toshkent: “Ilm ziyo”, 2014. – 132 b.